

Karaçay-Malkar Türkçesinde {- (X)wçU} Ekinin Yapısı ve İşlevleri

Öz: Karaçay-Malkar Türkçesinde esas itibarıyla fiilden isim yapım eki olarak genellikle kalıcı isim ve sıfatlar teşkil etme işleviyle karşımıza çıkan {- (X)wçU} eki aynı zamanda isim-fiil ve sıfat-fiil teşkilinde kullanılmasının yanı sıra basit ve birleşik fiil çekimlerinde geniş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman kipi olarak da kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde {-IcI, -UcU} ekiyle karşılanan söz konusu bu ek çağdaş Türk lehçelerinin pek çoğunda bazı ses değişikliklerine uğramak suretiyle {-wçI}, {-wçU}, {-wşI}, {-wşU}, {-OOçU}, {-UUçU} vb. şekillerinde genellikle kalıcı isim ve sıfat-fiil teşkilinde günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir. Çalışmamızda Eski Türkçe döneminde {-IGçI} şeklinde karşımıza çıkan söz konusu bu ekin, yine aynı dönemde ortaya çıkan {-GUçI} ekiyle olan şekil ve işlev benzerliği hakkında ileri sürülen görüşlerden kısaca bahsedilmiştir. Bilâhare {-IGçI} gelişimini müteakip Karaçay-Malkar Türkçesinde {- (X)wçU} şeklini alan söz konusu bu ekin Karaçay-Malkar Türkçesindeki işlevleri ayrıntılı olarak incelenmiş ve Karaçay-Malkar Türkçesine ait edebî eserlerden alınan örneklerle desteklenmiştir. Çalışmamızın neticesinde Karaçay-Malkar Türkçesinde {- (X)wçU} ekinin sahip olduğu işlevleri içerisinde geniş zaman ifadeli sıfat-fiil teşkilinde oldukça işlek olarak kullanıldığı, bunun yanı sıra hem basit fiil çekiminde ve hem de birleşik fiil çekiminde geniş zamanı ifade eden bir çekim eki olarak yeni bir işlev kazandığı müşahede edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karaçay-Malkar Türkçesi, {- (X)wçU} Eki, Fiil Çekimi.

Structure and Functions of the {- (X)wçU} Suffix in Karachay-Balkar Turkish

Abstract: In Karachay-Balkar Turkish, the suffix {- (X)wçU}, which primarily functions as a suffix forming permanent nouns and adjectives from verbs, is also used in the formation of verbal nouns and participles, as well as in present and future tense conjugations of simple and compound verbs. This suffix, corresponding to {-IcI, -UcU} in Turkish, continues to be used in many contemporary Turkish dialects with some phonetic variations, appearing as {-wçI}, {-wçU}, {-wşI}, {-wşU}, {-OOçU}, {-UUçU}, etc., primarily in the formation of permanent nouns and participles. In our study, we briefly mention the views regarding the formal and functional similarity of this suffix, which appeared as {-IGçI} in Old Turkic, with the suffix {-GUçI} from the same period. The functions of this suffix, which later evolved into {-IGçI} and then took the form {- (X)wçU} in Karachay-Balkar Turkish, were examined in detail and supported with examples from literary works of Karachay-Balkar Turkish. As a result of our study, it was observed that the suffix {- (X)wçU} in Karachay-Balkar Turkish is frequently used in the formation of participles expressing the present tense and has also acquired a new function as an inflectional suffix indicating present tense in both simple and compound verb conjugations.

Keywords: Karachay-Balkar Turkish, The Suffix {- (X)wçU}, Verb Conjugation.

TÜRKLÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
57. SAYI / VOLUME
2025-BAHAR / SPRING

Sorumlu Yazar Corresponding Author

Doç. Dr.
Adilhan ADİLOĞLU

Akdeniz Üni.
Edebiyat Fak.
Türk Dili ve Edebiyatı Böl.
adilhanadiloglu@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7317-1500>

<https://ror.org/01m59r132>

Gönderim Tarihi

Received
07.02.2025

Kabul Tarihi

Accepted
10.03.2025

Yayın Tarihi

Published
01.06.2025

Atf

Citation

Adiloğlu, Adilhan. "Karaçay-Malkar Türkçesinde {- (X)wçU} Ekinin Yapısı ve İşlevleri." *Türklük Bilimi Araştırmaları*, no. 57, 2025, ss. 11-37.
<https://doi.org/10.17133/tubar.1635043>

MAKALE BİLGİLERİ / INFORMATION	
Karaçay-Malkar Türkçesinde {-(X)wçU} Ekinin Yapısı ve İşlevleri <i>Structure and Functions of the {-(X)wçU} Suffix in Karachay-Balkar Turkish</i>	
Makale Türü <i>Type of Article</i>	Araştırma Makalesi <i>Research Article</i>
Yazarların Katkı Düzeyi <i>Contribution Level of Authors</i>	Birinci Yazar: %100 <i>First Author: %100</i>
Etik Kurul Onayı <i>Ethics Committee Approval</i>	Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur. <i>The study does not require ethics committee approval.</i>
Finansal Destek <i>Financial Support</i>	Çalışmada finansal destek alınmamıştır. <i>The study received no financial support.</i>
Çıkar Çatışması <i>Conflict of Interest</i>	Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır. <i>There are no potential conflicts of interest in the study.</i>
Yapay Zekâ Kullanımı <i>Use of Generative AI</i>	Çalışmada yapay zekâ kullanılmamıştır. <i>Artificial intelligence was not used in the study.</i>
Değerlendirme <i>Review</i>	Üç dış hakem, çift taraflı kör hakemlik. <i>Three external referees, double blind.</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Screening</i>	Dergipark, intihal.net üzerinden yapılmıştır. <i>The screening was done through Dergipark, intihal.net.</i>
Etik Beyan <i>Ethical Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. <i>It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and that all the studies are mentioned in the bibliography.</i>
Etik İhlal Bildirimi <i>Ethical Violation Report</i>	turklukbilimi@gmail.com
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright and License</i>	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. <i>The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.</i>

Giriş

Karaçay-Malkar Türkçesinde esas itibarıyla fiilden isim yapım eki olarak genellikle kalıcı isim ve sıfatlar teşkil etme işleviyle karşımıza çıkan {- (X)wçU} eki aynı zamanda isim-fiil ve sıfat-fiil teşkilinde kullanılmasının yanı sıra basit ve birleşik fiil çekimlerinde geniş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman kipi olarak da kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde {-IcI, -UcU} ekiyle karşılanan söz konusu bu ek çağdaş Türk lehçelerinin pek çoğunda bazı ses değişikliklerine uğramak suretiyle {-wçI}, {-wçU}, {-wşI}, {-wşU}, {-OOçU}, {-UUçU} vb. şekillerinde genellikle kalıcı isim ve sıfat-fiil teşkilinde günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir.

Eski Türkçe döneminden itibaren fiilden isim yapım eki ve genellikle geniş zaman ifadeli sıfat-fiil teşkilinde kullanılan bu ekin yapısıyla ilgili olarak birkaç farklı görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden ilki ve en çok kabul göreni; bu ekin fiilden isim yapan {-GU} eki ile isimden isim yapan {+çI} ekinin birleşmesiyle meydana gelen {-GuçI} ekinden geliştiği şeklindedir (Mansuroğlu 341, 343; Eraslan 27-28, 39, 91; Banguoğlu 246, 425; Korkmaz 83, 346, 963; Deny 475-476).

İkinci bir görüşe göre; Türkiye Türkçesindeki {-IcI} eki esas alınmak suretiyle bu ekin eski Türkçedeki {-GUçI} ekiyle birlikte {-IGçI} ekinden gelişmiş olabileceği ileri sürülmüş (Ergin 191); ancak bu görüşe itiraz edilerek {-GUçI} eki üzerinde ısrar edilmiş (Korkmaz 83); bilâhare söz konusu bu ekin düz ünlülü {-IcI} şeklinin {-IGçI} ekinden, yuvarlak ünlülü {-UcU} şeklinin de {-GUçI} ekinden gelişmiş olabileceği önerilmiştir (Karamanlıoğlu 39).

Üçüncü bir görüşe ise bilhassa bugünkü Kıpçak Türkçesi sahasında {-wçI}, {-wçU}, {-wşI}, {-wşU}, {-OOçU}, {-UUçU} vb. şekillerde kullanılan bu eklerin eski Türkçedeki {-IGçI} ekinden geliştiği ileri sürülmüştür (Öner 226-227). Kıpçak Türkçesi sahasında yer alan Kırgız Türkçesinde ek başındaki /G/ ünsüzünün korunması ve ayrıca fiilden isim yapan tarihî {- (X)G} ekinin sonundaki {G} ünsüzünün Kırgız Türkçesinde önce {w} sesine daha sonra da {o} ve {u} ünlülerine dönüşmesi neticesinde; Kırgız Türkçesinde {-OOçU} ve {-UUçU} şeklinde geçen bu eklerin {-IGçI} > {-IWçU} > {-UWçU} ~ {-OWçU} > {-UUçU} ~ {-OOçU} şeklinde gelişmiş olmasının kuvvetli bir ihtimal olduğu, dolayısıyla Kırgız Türkçesindeki söz konusu bu eklerin {-GUçI} ekinden değil, {-IGçI} ekinden teşekkül ettiği söylenmiştir (Kasapoğlu Çengel 149).

Avrupa Türkolojisinde de söz konusu ekin gelişimi meselesi üzerinde epeyce durulmuştur. Marcel Erdal Eski ve Orta Türkçe dönemlerine ait bazı kelime ve cümle örnekleri vermek suretiyle {-IGçI} ve {-GUçI} eklerinin eş zamanlı kullanıldığını ve işlevsel bakımdan birbirlerine çok benzediklerini ifade etmekte, ancak 'satıgçı' (tüccar) ve 'satıguçı' (satıcı) örneklerine dikkat çekerek {-IGçI} ekinin eylemin sonucunu bildiren kalıcı isimler yaptığını, öte

yandan {-GUÇI} ekinin ise eylemin bizzat kendisini ifade eden, yani sıfat-fiilden kalıplaşma yoluyla teşkil olunan isimler teşkil ettiğini söylemektedir (Erdal 371-374).

Macar Türkolog Arpad Berta ise Orta Türkçe dönemine ait Kıpçak Türkçesiyle kaleme alınmış CC (Codex Cumanicus) ve TZ (Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye) adlı eserlerden alınan {- (X)wçI} ve {-UçI} ekleriyle teşkil edilmiş kelime örnekleri ile bugünkü Kıpçak Türkçesi (Kazan, Kırım, Karay, Kumuk, Nogay) şivelerindeki karşılıklarını mukayese ederek CC ve TZ'deki {- (X)wçI} ve {-UçI} eklerinin {-IGçI} ekinden geliştiğini ifade etmektedir. Yazar ayrıca Arap harfleriyle yazılan eserlerde {- (X)wçI} ve {-UçI} eklerinin farkının belirlenmesinin ve doğru şekilde okunmasının zorluğuna işaret ederek TZ'de {-UçI} ekiyle gösterilen bazı kelimelerin {- (X)wçI} ekiyle okunması gerektiğini ileri sürmektedir. Nitekim kendisi TZ'de geçen bazı kelimeleri de: 'kelūçi' (gelici), 'ketūçi' (gidici), 'kütūçi' (çoban), 'okūçi' (okuyucu) şeklinde ikincil uzun yuvarlak ünlülerle okumaktadır. Yazar bu düşüncesini günümüz Kazan Türkçesinde {-UçI} ekiyle yazılan kelimelerin {-UwçI} şeklinde okunduğuna dikkat çekerek desteklemektedir (Berta 592-596). Arpad Berta'nın bu konuda haklılık payı vardır. Hakikaten de günümüzde Kiril (Rus) alfabesini kullanan Kazan Türkçesinden başka Kazak, Karaçay-Malkar gibi Kıpçak Türkçesi yazı dillerinde söz konusu problem hâlen devam etmektedir. Adı geçen Kiril (Rus) alfabeli yazı dillerinde {y}(u) harfi, hem {u} sesini ve hem de {uw} diftongunu karşılamaktadır.

1. Fiilden İsim ve Sıfat Yapım Eki İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesinde bilhassa fiilden isim yapım eki işleviyle oldukça işlek olarak kullanılan {- (X)wçU} eki, aynı Türkiye Türkçesindeki {-IçI, -UçU} eki gibi fiil kök ve gövdelerine eklenmek suretiyle kalıcı isimler ve sıfatlar teşkil etmektedir. Bu ekin başlıca işlevleri; meslek, meşguliyet ve bir eylemi sürekli gerçekleştirme anlamını yükleyen, ayrıca eylemin gösterdiği işi yapan veya yapma özelliği taşıyan araç-gereç isimleri türetmektir (Korkmaz 83). Bu ekle teşkil edilen isimlerin Karaçay-Malkar Türkçesine ait muhtelif edebî eserlerde tespit edilen örnekleri aşağıda verilmiştir:

Bizni çek saqlawçularıbiz sora ne işleydile! (Hubiylanı, Amanat 39). Bizim sınır **muhafızlarımız** sonra (peki) ne iş yapıyorlar!

Tayak izlegen koy, sürüwçünü tayağına kesi ıstınır (Aliylanı 343). Dayak isteyen koyun, **çobanın** sopasına kendisi sürtünür.

Universitetni okuwçuları bla okutuwwçularını içinde tilçilik etgenle da bardı (Bayçoralanı 153). Üniversitenin **öğrencileri** ile **öğretmenleri** içinde muhbirlik yapanlar da var.

Belgili cazıwçulanı cırlarından nart sözle bolub ketgenleri az tüldüle (Aliylanı 9). Meşhur **yazarların** şarkılarından atasözleri olanlar az değildir.

*Hapçalanı Roza **karawçulanı** köllerin köb kere taķır ete alay oynandı* (Teppeyev, Sangırav 309). Hapçaların Roza **seyircilerin** gönüllerini çok kere hüznölendirerek öyle oynamıştır.

Tilewçünü kabçık tübü teşik (Aliylanı 393). **Dilencinin** torbasının dibi delik.

Atası içiwçü bolsa, caşı da esiriwçü bolur (Aliylanı 426). Babası **içkici** olursa, oğlu da **sarhoş** olur.

Ma, köresiz, usta cüzüwçüle da ketedile suwğa (Kagıylanı 182). İşte, görüyorsunuz, usta **yüzücüler** de gidiyor (boğuluyor) suda.

Kuwaññanların bildire oķuwçula gazetge pismoların kuydula (Bayramuklanı, Ontört 258). Sevindiklerini bildirerek **okuyucular** gazeteye mektuplarını döktüler (yığdılar).

Marawçu kirmegen kulaķda kiyik köb bolur (Aliylanı 96). **Avcının** girmediği vadide geyik çok olur.

Allahdan kelgeññe ullu köllülük etme, caratıwçunu kesiñe çamlandırma (Bayçoralanı 81). Allah'tan gelene kibirlilik (isyan) etme, **yaratıcıyı** kendine öfkölendirme.

Boyawçunu boyawu ozsa, atasını saķalın boyar (Aliylanı 369). **Boycının** boyası artsa, babasının sakalını boyar.

Kesim aģaşçıda koruwçu bolub işleyme (Bayçoralanı 186). Kendim oduncuda **korucu** (bekçi) olarak çalışıyorum.

Cügü ceññil bolsa, eşek catıwçu bolur (Aliylanı 89). Yüğü hafif olursa, eşek **miskin** olur.

Karaçay-Malkar Türkçesinde {-(X)wçU} ekiyle fiilin gösterdiği bir işi, bir eylemi yapan veya yapma etkisi gösteren, o işi alışkanlık veya başarılı bir şekilde gerçekleştiren anlamlarını taşıyan sıfatlar teşkil edilmektedir. Bunlar genellikle kendisinden sonra gelen isimleri niteleyerek sıfat tamlaması oluştururlar. Sıfat teşkilinde oldukça işlek olarak kullanılan bu ekle teşkil edilen sıfatların Karaçay-Malkar Türkçesine ait edebî eserlerde tespit edilen örnekleri aşağıda verilmiştir:

Tawuşu bulbulça, çırayı mölekça bir alamat cırlawçu kız kelgendi (Bayçoralanı 64). Sesi bülbül gibi, endamı melek gibi bir muhteşem **şarkıcı** kız gelmiş.

Çabıwçu at çarşha barırını allında kesin tıyalmayın tebçildegeñça bir cerde orun tabmay tıñnısız boldu (Kobanlanı, Tavlada 73). **Koşucu** (yarış) atının yarışa gitmesinin (az) öncesinde kendine hâkim olamayıp huysuzlanması gibi bir yerde sabit durmayıp huzursuz oldu.

Ol kün cırtıwçu kuşdan kutulğan bir kanatlı “hur bol” degen tawuşdan mañña sawğa uzatdı (KPA 189). O gün **yırtıcı** kuştan kurtulan bir kanatlı (kuş), “hür ol” denen sestene bana hediye uzattı.

Surat alıwçu Abramnı elde tanımağan kim bar edi (Hubıyları, *Amanat* 280). **Fotoğrafçı** Abram’ı köyde tanımayan kim vardı (ki).

Kara şinli, uzun caş, tutuşuwçu Tawkan serjantdı (Hubıyları, *Amanat* 397). Esmer, uzun boylu delikanlı, **güreşçi** Tavkan çavuştur.

Cağalaşıwçu guguruk azgın bolur (Aliyları 117). **Dövüşçü** horoz zayıf (cılız) olur.

2. Fiilimsi Teşkil Etme Eki İşlevi

2.1. İsim-Fiil

Karaçay-Malkar Türkçesinde {- (X)wçU} ekinin taradığımız edebî metinlerde isim-fiil teşkil ettiği de tespit edilmiştir. Söz konusu bu ekin isim-fiil teşkil etme işlevi muhtemelen {- (X)wçU} ekinin ilk kısmını oluşturan fiilden isim yapan {- (X)w} ekinin tesiriyle meydana gelmektedir. Karaçay-Malkar Türkçesinde fiilden isim yapan {- (X)w} eki aynı zamanda isim-fiil (hareket ismi) de teşkil etmektedir ki bu ek de eski Türkçedeki {- (X)G} ekinden gelişmiştir. Eski Türkçe döneminde fiilden isim yapımında işlek olarak kullanılan {- (X)G} ekinin de aynı zamanda isim-fiil teşkilinde kullanıldığına dair işaretler bulunmaktadır (Bayraktar 40-41).

Bilindiği üzere isim-fiiller, fiil kök ve gövdelerinin karşıladıkları oluş, kılış ve durumları; şahıs ve zamana bağlı olmadan gösteren fiil isimleridir. Yani bunlar bir eylemin oluş, kılış ve durumlarını adlandırır. Dolayısıyla bu ek, fiil kök ve gövdelerine gelerek fiildeki soyut oluş ve kılışları adlandıran, onları isim durumuna getiren bir ektir. Bunun yanı sıra eylemdeki hareketi de devam ettirmektedirler. Bu sebeple de hareket ismi olarak da tabir edilirler ve bu itibarla olumsuzluk {-mA-} ekini de alabilirler (Korkmaz 864). Türkiye Türkçesinde isim-fiil ekleri olarak kullanılan {-mAk}, {-mA} ve {-İş} eklerinden {-mAk} eki daha çok hareket ismi teşkil ederken {-mA} ve {-İş} ekleri ise gerçekleştirilen eylemin sonucunu veya yapılan işin ismini teşkil ederler yani herhangi bir hareket anlamını taşımazlar (Ergin 185-186).

Taradığımız Karaçay-Malkar Türkçesine ait edebî eserlerde {- (X)wçU} ekiyle teşkil edilen isim-fiillerin seyrek olarak {-mAk} ekinin işlevine binaen hareket isimleri yaptığı, bunların daha ziyade {-mA} ve {-İş} eklerinin işlevlerine benzer şekilde iş isimleri oluşturduğu ve çoğunlukla teklik üçüncü şahıs iyelik eki aldıkları görülmektedir:

Kimni rıshısı ıllu ese zakon da anı kólunda edi dewçüñ esimden ketmegendi (Hubıyları, *Amanat* 122). Kimin varlığı (zenginliği) büyük (çok) ise kandan da onun elindeydi **demen** aklımdan gitmedi.

*Küpesleni Kavkazlı alaköz sabiyleni Misirde **satıwçuları** közüne kö-rüñneninde sanları titiredi* (Kagıylanı 169). Tüccarların Kafkasyalı ela gözlü çocukları Mısır'da **satmaları** gözüne görüldüğünde (gözünde canlandığında) vücudu titredi.

*Kožu **ayırıwçu** zamanda koşha köp adam keliwçüdü* (Teppeyev, *Sangı-rav* 114). Kuzu **ayırma** zamanında çiftliğe çok insan gelir.

*Nek ese da anasını bir-birde **sarnawçusu** esine tüşdü* (Bayramuklanı, *Çolpan* 244). Nedense annesinin ara sıra **ağlaması** aklına geldi.

*Keç kalmazğa bla tapsız söz içhindirmazğa **saķ boluwçusu** esinde edi* (Tolgurov, *Ak* 21). Geç kalmamaya ve (ağzından) fena söz kaçırmamaya **dik-kat edişi** hatırlıydı.

*Cawun cawsa biçençi cıyınını taş tübüne **buğuwçusu** esimdedi* (Tolgu-rov, *Ak* 332). Yağmur yağsa ot biçici grubunun kaya dibine **gizlenmesi** hatı-rımdadır.

*Art zamanlada anı közüne mudah **karawçusu** esine tüşdü* (Tolgurov, *Ak* 87). Son zamanlarda onun gözüne hüznü **bakışı** aklına geldi.

*Sabiyliğinde bu tiyrelede teñleri bla **oynawçusu** esine tüşdü* (Şavalanı 80). Çocukluğunda bu çevrelerde arkadaşlarıyla **oynaması** hatırına geldi.

Taradığımız edebî eserlerde seyrek de olsa {-(X)wçU} ekinin, olum-suzluk anlamını taşıyan {-mA-} ekinden sonra gelmek suretiyle {-**mAwçU**} şeklini alarak isim-fiiller teşkil ettiği görülmektedir:

*Awzuna kelgenni arħa **salmawçusun** birinçi kün añılathān edile* (Şa-valanı 67). Ağzına geleni geri **koymayışını** ilk gün anlatmışlardı.

*Esiñe bir tüşürçü starşınanı kişige cuwab **bermewçüsün*** (Bayramuk-lanı, *Cılla* 243). Hatırına bir getirsene muhtarın hiç kimseye cevap **vermemesi**.

*Maçar oğay demedi, alay a, İvannı **unamawçusu** da esine tüşdü* (Bay-çoralanı 69). Maçar hayır demedi, fakat, İvan'ın **kabul etmeyişi** de aklına geldi.

*Alıķa bir-birge **ıynanmawçuluğubuz** coķ uşaydı da dedi* (Teppeyev, *Otluk* 175). Henüz birbirimize **inanmayışımız** yok sanki dedi.

2.2. Sıfat-Fiil

Sıfat-fiiller adından da anlaşılacağı üzere sıfat gibi kullanılan fiil şekil-leridir. Bunlar kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını varlıkları ve nesneleri hareket ve zaman gösterme özellikleriyle geçici olarak vasıflan-dırırlar (Korkmaz 909). Sıfat-fiillerin asıl isim kelimelerinden farkı ise nesneyi hareketine göre adlandırmasıdır. Ancak sıfat-fiillerin hareket ifadesinden

başka bir de zaman ifadesi vardır. Yani bir hareketin hangi zamana ait olduklarını da göstermektedirler (Ergin 333).

Karaçay-Malkar Türkçesinde {-(X)wçU} ekinin, taradığımız edebî eserlerde oldukça işlek bir şekilde sıfat-fiil teşkil ettiği görülmüştür. Bunların da Türkiye Türkçesinde karşılıkları genellikle geniş zamanı ifade eden {-An} sıfat-fiil eki ile geçmiş zamanı ifade eden {-DIK, -DUK} sıfat-fiil ekleridir. Örnekleri çok sınırlı olmak kaydıyla Türkiye Türkçesinde gelecek zamanı ifade eden {-ACAK} sıfat-fiil ekine karşılık gelen birleşik yapılar da tespit edilmiştir.

2.2.1. Geniş Zaman İfadeli Sıfat-Fiil

Taradığımız edebî eserlerde {-(X)wçU} ekinin Karaçay-Malkar Türkçesinde oldukça işlek bir şekilde geniş zaman ifadeli sıfat-fiiller teşkil ettiği ve sıfat tamlaması oluşturdukları tespit edilmiştir. Bunların sürekli olarak gerçekleşen ve sıkça tekrarlanan bir eylemi ifade bildiren ve Türkiye Türkçesinde genellikle geniş zamanı ifade eden {-An} sıfat-fiil ekiyle karşılandığı görülmektedir:

Men alay kuru sözge iynanıwçu adam tülme (Appalanı, Kara 131). Ben öyle kuru (boş) söze **inanın** (bir) insan değilim.

Eki çarhlı arbala bla taşıwçu zamanlanı esiñe tüşürese (Bayramuklanı, Ontört 5). İki tekerlekli arabalarla **taşınan** zamanları hatırlıyorsun.

Frontda adamla pismo alıwçula bla almawçula deb üleşine edile (Kobanlanı, Eki 116). Cephede insanlar mektup **alanlar** ve **almayanlar** diye (ikiye) paylaşıyorlardı (tasnif ediliyorlardı).

Eçki ızından cürüwçü koyğa taş tiyer (Aliylanı 88). Keçinin peşinden **yürüyen** koyuna taş değer.

Seni süyüwçü cüregim meni, berlik tüyüldü kesin başhağa (Bayramuklanı, Cılla 479). Seni **seven** yüreğim beni, vermeyecek kendini başkasına.

Cazıksınıwçu adam uwçu tıldü (Hubiylanı, Cılla 114). **Merhamet eden** insan avcı değil(dır).

Taradığımız metinlerde {-(X)wçU} ekinin, olumsuzluk anlamını taşıyan {-mA-} ekinden sonra gelmek suretiyle {-mAwçU} şeklini alabildiği de görülmektedir:

Köb söleşmewçü Frida kesin tıyalmadı (Bayramuklanı, Ontört 165). Çok **konusmayan** Frida kendine engel olamadı.

Bir zamanda da awuzundan artıq söz çıkmawçu Dawut alğa çıkdı (Kobanlanı, Tavlada 26) Hiçbir zaman ağzından fazla (gereksiz) söz **çıkmayan** Davut öne çıktı.

Köp söleşip da kıynalmawçu tişirıw bilgiç söziün ayta edi (Teppeyev, Sangırav 137). Fazla konuşup da (kendini) **yormayan** kadın falcı sözünü söylüyordu.

Söleşirge artıq zamanı bolmawçu Bayço kuru da işin bardırır edi (Teppeyev, Taşıvul 204). Konuşmaya fazla zamanı **olmayan** Bayço sadece işini yapardı.

Bügün nıgışha hazna hoşulmawçu Maçar da keldi (Teppeyev, Taşıvul 204). Bugün sohbet yerine pek **katılmayan** Maçar da geldi.

Taradığımız edebî eserlerde {-(X)wçU} ekinin oldukça işlek bir şekilde tasvirî fiil çekimlerini teşkil eden {bil-}, {tur-}, {koy-}, {kal-}, {ket-} gibi yardımcı fiillere gelmek suretiyle Türkiye Türkçesinde geniş zaman ifadeli {-An} tipi sıfat-fiil ekine karşılık gelen sıfat-fiiller teşkil ettiği tespit edilmiştir:

Bismillâ deb aşab, alhamdulüllâ deb toyub koba biliwçüleden bolayık (Batçalı 226). Bismillah diye yiyip, elhamdülillah diye doyup **kalkabilenlerden** olalım.

Açıla-cabıla turuwçu ol kıyaçıkını suratı açık köründü (Appalanı, Tavlanı 184). **Açılıp kapanan** o kayalığın sureti açık (bir şekilde) göründü.

Tögeregine basınıb turuwçu Mariyamnı igi işlegenden sora da başha itiniwü bar edi (Teppeyev, Otluk 163). Etrafında **dolaşıp duran** Mariyam'ın iyi çalışmaktan sonra da başka arzusu vardı.

Üynü içinde san etilmey turuwçu zatla bugün Mölekge kalay ese da mağanalı boldula (Bayramuklanı, Mölek 50). Evin içinde **önemsenmeyen** şeyler bugün Mölek'e (her) nasılsa da anlamlı oldular.

Közünü kıyırı bla ne bolluğun ańılab kıoyuwçu Hasan haparnı eşitgenley dıbirdab ketdi (Bayçoralanı 227). Gözünün ucuyla ne olacağını **anlayıveren** Hasan haberi işitince apar topar gitti.

İşden *awa-sawa keliwçü*, canın töşekge atıp, **cuqlap kalıwçu**, karañnı kişicik tüyül edi (Teppeyev, Sangırav 164). İşten **yorgun argın gelen**, kendini yatağa atıp **uyuya kalan** cahil (bir) adam değildi.

Başı castıkğa tiygenley cuqlap kalıwçu Bayço ol keçe tañña deri töşeginde arı-beri aylana turdu (Teppeyev, Taşıvul 254). Başı yastığa değince **uyuyuveren** Bayço o gece sabaha kadar yatağında oraya-buraya (sağa sola) dönüp durdu.

2.2.2. Geçmişte Sürekli Zaman İfadeli Sıfat-Fiil

Taradığımız edebî eserlerde {-(X)wçU} ekinin Karaçay-Malkar Türkçesinde oldukça işlek bir şekilde, Türkiye Türkçesindeki geçmiş zamanı ifadeli {-Dİk} ekine karşılık gelen sıfat-fiiller teşkil ettiği tespit edilmiştir. Ancak Karaçay-Malkar Türkçesinde bu tip sıfat-fiillerin cümleye taşıdığı anlam bir eylemin geçmişte sürekli olarak tekrarlandığı ve günümüzde de tekrarlanmaya

devam ederek alışkanlık hâline geldiği şeklindedir. Karaçay-Malkar Türkçesinde bu tip sıfat-fiillerin yer aldığı cümlelerde genellikle “haman”, “haman da”, “har”, “har kuru da”, “har zaman”, “har zaman da”, “kaçan da”, “taymay”, “taymazdan”, “tohtamay”, “tohtamazdan”, “tohtawsuz” gibi Türkiye Türkçesinde “her zaman”, “her zamanki”, “sürekli”, “kesintisiz”, “hep”, “daima”, “devamlı” anlamlarına gelen zarflar bulunur. Bu tip sıfat-fiillerin yer aldığı cümlelere süreklilik, tekrar ve alışkanlık anlamlarını taşımasının söz konusu bu tür zarflardan kaynaklandığı düşünülecek olursa da bu tür zarfların yer almadığı cümlelerin bile Türkiye Türkçesine aktarılması sırasında tam anlamı karşılamak için bu tür zarflara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Bilindiği üzere Türkiye Türkçesinde geçmiş zaman ifadeli sıfat-fiil {-DİK} eki, kalıplaşmış isim ve sıfatlarda bulunan yalın şekli haricinde, genellikle iyelik ekleriyle birlikte kullanılır. Yani bu ekle sıfat-fiil teşkil edilirken kendisinden sonra çoğunlukla iyelik eki gelir. Karaçay-Malkar Türkçesinde ise bu durum biraz farklıdır. Bilhassa Türkiye Türkçesine {-DİK} ekiyle aktarılabilecek {- (X)wçU} ekiyle teşkil edilmiş sıfat-fiiller genellikle yalın hâldedir. Yani iyelik eki almazlar, iyelik eki almış şekilleri de vardır ama çok seyrek. Öte yandan, aşağıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, Karaçay-Malkar Türkçesinde iyelik eki almamış, yalın hâldeki {- (X)wçU} ekiyle teşkil edilen bir sıfat-fiil, Türkiye Türkçesindeki geçmiş zaman ifadeli {-DİK} ekiyle teşkil edilmiş bir sıfat-fiile aktarılırken, {-DİK} ekinin o cümledeki yüklemnin öznesine (şahsına) göre uygun iyelik eki almış şekliyle aktarılmalıdır:

Dubburda sabiyle oynawçu taşha olturğanında, el, qol ayazındaça kö-ründü (Appalanı, Kara 202). Tepede çocukların (her zaman) **oynadığı** taşta oturduğunda, köy, avucundaymış gibi göründü.

Mölehañña taymay soruwçu sözlerin sordu (Appalanı, Kara 320). Mölehan’a her zaman **sorduğu** sözlerini sordu.

Men işge, barıwçu colum bla, alanı ortaları bla, neni da san etmey bar-lıkma (Bayramuklanı, Ontört 6). Ben işe, (her zamanki) **gittiğim** yol ile, onların arasından, hiçbir şeyi umursamadan gideceğim.

Bılayı elni mal kıstawçu ceridi (Bayramuklanı, Ontört 87). Burası köyün hayvan (sığırları) **sürdüğü** yeridir.

Cası namaznı uzun boluwçusun kim bilmeydi (Teppeyev, Sangırav 85). Yatsı namazının uzun **olduğunu** kim bilmiyor (ki).

Karaçay Qobannı enişge cüzüwçü zamanlarındaça, suwnu ceñnil barganı, sağışların böldü (Appalanı, Tavlanı 30). Karaçay’daki Kuban ırmağının aşağı (doğru) **aktığı** zamanlardaki gibi, suyun hızlı akması, düşüncele-rini böldü.

Atam **catıwçu** bölmege kirdim, bir sorluğum bolub, dedi caş (Appalanı, Tavlanı 23). Babamın (her zaman) **yattığı** odaya girdim, bir soracağım olduğu için dedi delikanlı.

Sabiyle bla kartla barıb **olturuwçu** gitçe parkçıkkğa kirdim (Appalanı, Birinçi 57). Çocuklar ile yaşlıların gidip **oturduğu** küçük parka girdim.

Tişirıwla cay **kiyiwçü** kir bolğan aq kolkabını da stolnu üsünde saldı (Appalanı, Birinçi 137). Kadınların yazın **giydiği** kirlenmiş beyaz eldiveni de masanın üzerine koydu.

Taradığımız edebî eserlerde seyrek de olsa {-(X)wçU} ekinin, olumsuzluk anlamını taşıyan {-mA-} ekinden sonra gelmek suretiyle {-mAwçU} şeklini alarak sıfat-fiiller teşkil ettiği de görülmektedir:

Andan sora bir kızğa da közü **karamawçusun**; andan ariuw, andan aklıllı kız **bolmawçusun** aytdı (Teppeyev, Otluk 175). Ondan başka bir kıza gözünün **bakmadığını**; ondan (daha) güzel, ondan (daha) akıllı kız **olmadığını** söyledi.

Hasan kolu bla körgüze canıwarla **cürümewçü** sokmaqlada aylaññanların bildirdi (Appalanı, Tavlanı 187). Hasan eliyle göstererek yabani hayvanların (bile) **dolanmadığı** patikalarda gezdiklerini bildirdi.

Taradığımız edebî eserlerde {-(X)wçU} ekinin seyrek olarak, tasvirî fiil çekimini teşkil eden {tur-}, {koy-}, {kal-} gibi yardımcı fiillere gelmek suretiyle Türkiye Türkçesinde geçmiş zaman ifadeli {-DİK} tipi sıfat-fiil ekine karşılık gelen sıfat-fiiller teşkil ettiği tespit edilmiştir:

Zekeriyanı haman beri **kele turuwçusun** da bile edi (Bayçoralanı 222). Zekeriya'nın sürekli buraya **geldiğini** de biliyordu.

Bir adam saw koynu etin kesi **aşab koyuwçu** tiyrede tuwğanbız (Bayçoralanı 223). Bir adamın bütün (bir) koyun etini tek başına **yediği** (bir) mahallede doğduk.

2.2.3. Gelecek Zaman İfadeli Sıfat-Fiil

Karaçay-Malkar Türkçesinde {-(X)wçU} ekinin çok seyrek olarak, Türkiye Türkçesinde gelecek zaman ifadeli sıfat-fiil {-AcAk} ekiyle karşılanan sıfat-fiiller teşkil ettiği de tespit edilmiştir. Ancak tespit edilen bu sıfat-fiiller tasvirî fiil çekimlerinde yer almaktadır:

Kerek bolsa, oḥa-suwğa da **kirib ketiwçü** adamladandı (Bayçoralanı 133). Gerek olursa, ateşe, suya da **girecek** < **girip gidecek** adamlardandır.

Sermeşiwde wa ala bla birge **kirib ketiwçüsün** bek ariuw bile edile (Bayramuklanı, Mölek 114). Savaşa onlarla birlikte **gireceğini** < **girip gideceğini** çok iyi biliyorlardı.

3. Fiil Çekim Eki İşlevi

Bilindiği üzere Türkçede fiil çekim eklerinin büyük bir kısmı sıfat-fiil eklerinden gelişmiştir. Karaçay-Malkar Türkçesinde yukarıda örnekler vererek açıkladığımız geniş zaman ifadeli $\{-(X)w\check{c}U\}$ ekinin fiil kök ve gövdelelerine eklenmek suretiyle sıfat-fiil teşkil etme işlevini müteakip bir sonraki safhada birinci tip (zamir kökenli) şahıs eklerini alarak hem basit fiil ve hem de birleşik fiil çekimlerinde kullanılan bir fiil çekim (zaman) eki hâline geldiği görülmektedir.

3.1. Basit Fiil Çekimi

Karaçay-Malkar Türkçesine ait taradığımız muhtelif edebî eserlerde $\{-(X)w\check{c}U\}$ ekinin birinci tip (zamir kökenli) şahıs eklerini almak suretiyle çoğunlukla geniş zaman ve seyrek olarak da şimdiki zamanın basit fiil çekiminde kullanıldığı tespit edilmiştir.

3.1.1. Geniş Zaman

Bilindiği üzere Türkiye Türkçesinde ve diğer çağdaş Türk lehçelerinin hemen hepsinde geniş zamanın basit fiil çekimi genellikle $\{-(X)r\}$ ekiyle yapılmaktadır. Karaçay-Malkar Türkçesinde de geniş zamanın basit çekiminde standart olarak $\{-(X)r\}$ eki kullanılmaktadır. Fakat taradığımız edebî eserlerde $\{-(X)w\check{c}U\}$ ekinin doğrudan birinci tip (zamir kökenli) şahıs eklerini almak suretiyle sıfat-fiil işlevinden geniş zaman çekim eki işlevine geçerek oldukça işlek bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir.¹ Bunların da büyük çoğunluğu teklik ve çokluk üçüncü şahısların olumlu çekimlerinde görülmektedir. Birkaç edebî eserde teklik birinci şahsın olumlu ve olumsuz çekimleri de tespit edilmiştir:

Hacibekir ħar zatnı tabın izleb, ħorħuwsuz colnu cürüwħüdü (Hubiy-ları, *Amanat* 36). Hacibekir her şeyin elverişlisini arayıp, tehlikesiz yoldan yürür.

Buşuw küni bla ħuwanħ küniinde ħarawħudu tawlaħa (Bayramukları, *Çolpan* 84). Kederli günü ile mutlu gününde **bakar** dağlara.

Artutay kölü açıkda bek ariuw cırlawħudu (Teppeyev, *Sangırav* 77). Artutay gönlü ferah iken pek güzel **şarkı söyler**.

Ķozu ayırıwħu zamanda ħoşħa köp adam keliwħüdü (Teppeyev, *Sangırav* 114). Kuzu ayırma zamanında çiftliğe çok insan **gelir**.

¹ Karaçay-Malkar Türkçesinde yukarıda verilen $\{-(X)r\}$ ve $\{-(X)w\check{c}U\}$ ekleri dışında bir de $\{-(X)w\check{c}An\}$ ekiyle yapılan geniş zamanın basit çekimi vardır. Fakat bu çekim sadece Karaçay Türkçesine mahsus olup, Malkar Türkçesinde yoktur. Söz konusu bu ekin yapısı ve işlevleri ayrıca başka bir yazıda işlenecektir.

Aliy şahmat oynawçumusa? Oynawçuma, alay a bugün uğay (Tokumayev, *Cukusuz* 214). Aliy satranç **oynar mısın? Oynarım**, ama bugün (için) hayır.

Men har zamanda da ertde turuwçuma (Tokumayev, *Dertli* 67). Ben her zaman erken **kalkarım**.

Muhacir alay aytmawçudu (Teppeyev, *Sangıray* 244). Muhacir (genelde) öyle **söylemez**.

Koşdan üyge qurulay kaytmawçudula (Teppeyev, *Otluk* 63). Çiftlikten eve boş **dönmezler**.

Tamatala bla ullu dawlaşırğa süymewçüme (Huçinalanı 233). Büyüklerle fazla münakaşa etmeyi **sevmem**.

Men kaçan da eter işimi kişige sormawçuma (Teppeyev, *Otluk* 10). Ben hiçbir zaman yapacak işimi kimseye **sormam**.

Men söznü eki kere aytmawçuma (Gurtuyev, *Caşavnu* 287). Ben (bir) sözü iki kere **söylemem**.

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere {-(X)wçU} ekiyle yapılan geniş zaman basit olumsuz çekiminin çoğunlukla {-mA-} ekinin getirilmesiyle teşkil edilen {-mA^wçU} ekiyle yapıldığı görülmektedir. Ancak taradığımız edebî eserlerde seyrek de olsa bu çekimin olumsuzluk anlamını yükleyen **tüyül ~ tül** (değil) edatıyla da yapıldığı tespit edilmiştir. Bu örnekler {-(X)wçU} ekiyle yapılan geniş zaman çekiminin aslında ek-fiilin geniş zaman çekimi menşeli olduğunu da göstermektedir:

Aythanımı unutuwçu tülme çırtıda (Batçalanı 480). Söylediğimi **unutmam** kesinlikle.

Billay kızw közüwde tamadala kontorda olturuwçu tüldüle (Laypanlanı 79). Böyle hararetli zamanda müdürler ofiste (pek) **oturmazlar**.

Kesine söz tiygende da ol kişige bet etiwçü tüyüldü (Teppeyev, *Sangıray* 203). Kendisine laf geldiğinde bile o kimseden **utanmaz**.

Betge stınmağan bir işni da etiwçü tülme (Sılpağarlanı, *Köksül* 195). Haysiyete sığmayan hiçbir işi **yapmam**.

3.1.2. Şimdiki Zaman

Bilindiği üzere Türkçede geniş zaman kipi geçmişten geleceğe uzanan geniş bir zaman kesimindeki oluş ve kılışları içine almaktadır. Yani her üç zaman arasında gidip gelen bir esnekliğe sahiptir. Bu ekin zaman sınırındaki esneklik ve her zamana kayabilme özelliği onu geniş zamandan geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanlara kaydırabilmiş ve ona bu zamanların işlevlerini yüklemiştir (Korkmaz 637). Karaçay-Malkar Türkçesinde şimdiki zamanın

standart basit çekiminde {-A} ve {-y} ekleri kullanılmaktadır.² Fakat taradığımız edebî eserlerde seyrek de olsa {-(X)wçU} ekinin şimdiki zaman basit çekim eki olarak da kullanıldığı tespit edilmiştir. Örnekler incelendiğinde {-(X)wçU} ekiyle yapılan basit çekimdeki şimdiki zaman ifadesinin bilhassa Malkar Türkçesine ait edebî eserlerde yer aldığı görülmektedir:

Soruwlarıma iynanıwlu cuwab bergenine bek seyirsiniwçüme (Şavalanı 72). Sorularıma inandırıcı cevap vermesine pek **şaşıyorum**.

Sabırlık bla sen barıbzı da ħorlawçusa (Şavayev 213). Sakinlikle sen hepimizi de **yeniyorsun**.

Bir-bir statyalarığıznu men bek caratuwçuma (Teppeyev, Adamnu 225). Bazı makalelerinizi ben pek **beğeniyorum**.

Sen tatlınu bek süyüwçüise da şerbetçikni andan etgenme (Gurtuyev, Cangı 55). Sen tatlıyı pek **seviyorsun** ya şerbeti ondan yaptım.

Sen caşırwçusa anısı men bir zamanda da bir zatnu da senden caşırmawçuma (Gurtuyev, Caşavnu 212). Sen **gizliyorsun** yoksa ben hiçbir zaman tek bir şeyi bile senden **gizlemiyorum**.

Men anı lektsiyalarımnda da hazna körmewçüme (Teppeyev, Sangırav 234). Ben onu derslerimde de pek fazla **görmüyorum**.

Men bağış kazğan tawuğnu etin aşamawçuma (Gurtuyev, Cangı 254). Ben çöplük eşeleyen tavuğun etini **yemiyorum**.

Alay a sen adam atyhañña ħaramawçusa, ol kılığını koyarğa kerekse (Katsiyev 362). Ama sen adam sözünü **dinlemiyorsun**, bu huyunu bırakman gerek.

3.2. Birleşik Fiil Çekimi

Karaçay-Malkar Türkçesinde birleşik fiil çekimi, basit çekimli fiillere ek-fiilin {-e-} getirilmesiyle yapılır. Karaçay-Malkar Türkçesinde birleşik fiil

² Karaçay-Malkar Türkçesinde yukarıda verilen {-A} ve {-y} ekleri dışında bir de {-A/-y/-b tur-a-} birleşik ek yapısıyla kurulan bir şimdiki zaman çekimi daha vardır. Fakat bu çekim aslında birleşik ek yapısıyla yapılan bir tasvirî fiil (süreklilik) çekimidir ve bu çekime şimdiki zaman ifadesini taşıyan da {tur-} yardımcı fiilinden sonra gelen şimdiki zamanın basit {-a} çekim ekidir. Bu çekimin aslında Türkiye Türkçesi yazı dilindeki tam karşılığı da {-mAktA-} ekiyle yapılan sürekli şimdiki zaman şeklinde tesmiye edilen çekimdir. Türkiye Türkçesinde {-mAktA-} ekiyle yapılan çekim gerek konuşma dilinde ve gerekse yazı dilinde işlek olarak kullanılmazken, bu çekimin Karaçay-Malkar Türkçesindeki karşılığı olan {-A/-y/-b tur-a-} birleşik ek yapısıyla kurulan çekim ise hem konuşma diline ve hem de yazı dilinde oldukça işlek olarak kullanılmaktadır. Bu durumda Karaçay-Malkar Türkçesinde {-A/-y/-b tur-a-} birleşik ek yapısıyla kurulan birleşik fiil çekimini Türkiye Türkçesine aktarırken {-mAktA-} ekiyle değil de, işlek olarak kullanılan şimdiki zaman {-yor-} ekiyle aktarılması zaman ifadesi bakımından daha uygun ve anlamlı bir aktarma olmaktadır.

çekimini kısaca {esas fiil}+{zaman eki}+{ek-fiil}+{zaman eki}+{şahıs eki} şeklinde formüle edebiliriz. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Karaçay-Malkar Türkçesinde de fiillerin birleşik çekiminde ek-fiil yalnız görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart kipi eklerini alabilir.

3.2.1. Geniş Zamanın Hikâyesi

Karaçay-Malkar Türkçesinde {-(X)wçU} ekiyle geniş zamanın hikâyesi çekimi oldukça işlek olarak kullanılan bir çekimdir. Olumlu çekimi ek-fiile görülen geçmiş zaman {-di} ekinin getirilmesiyle yapılır. Bu çekimi kısaca {esas fiil}+{-(X)wçU}+{e-}+{di}+{şahıs eki} şeklinde formüle edebiliriz. Olumsuz çekimde {-(X)wçU} ekinin önüne olumsuzluk {-mA-} eki getirilir. Karaçay-Malkar Türkçesinin yazı dilinde ek-fiil kendisinden önce gelen herhangi bir ekle birleşmez ve daima ayrı yazılır. Taradığımız metinlerde olumlu ve olumsuz çekimlerin genellikle teklik ve çokluk üçüncü şahıslarda yapıldığı tespit edilmiştir. Sadece bir örnekte teklik ikinci şahıs çekimi vardır:

Namısın saklab, atasıça cigitlik etgenlege suklanıwçu edi (Teppeyev, *Otluk* 4). Namusunu koruyup, babası gibi yiğitlik yapanlara **imrenirdi**.

İşden kelse, caşın koynuna alıb, arığanın unutuwçu edi (Teppeyev, *Otluk* 17). İşten gelse, oğlunu kucığına alıp, yorulduğunu **unuturdu**.

Cat, cuqla deb küreşsem da tañña deri olturuwçu edi (Teppeyev, *Otluk* 21). Yat, uyu diye uğraşsam da sabaha kadar **otururdu**.

Elde kiyerge çabırlanı da kıynalıb tabıwçu edik (Teppeyev, *Otluk* 61). Köyde giymek için çarıkları bile zorlanarak **bulurduk**.

Caşçıknı biy üyge keltiriwçü edile (Teppeyev, *Sangırav* 14). Çocuğu bey evine **getirirlerdi**.

Bekki buruñnu comaqlanı bek süyüwçü edi (Teppeyev, *Sangırav* 127). Bekki eski masalları pek **severdi**.

Baylanı kargasa otdan kölek kiyiwçü ediñ (Bayçoralanı 87). Zenginlere beddua etse ateşten gömlek **giyerdin**.

Qoyla ariuw künlede hazna aşamawçu edile (Teppeyev, *Otluk* 51). Koyunlar güzel günlerde pek fazla **yemezlerdi**.

Anı hırcununda açhası kaçan da bolmawçu edi (Teppeyev, *Otluk* 106). Onun cebinde parası hiçbir zaman **olmazdı**.

Elde andan köb aylaññan bolmawçu edi (Teppeyev, *Otluk* 108). Köyde ondan çok gezen **olmazdı**.

Ol, Qaysınnı alay asırı süymewçü edi (Teppeyev, *Otluk* 39). O, Kay-sın'ı öyle pek fazla **sevmezdi**.

Karaçay-Malkar Türkçesinde geniş zamanın hikâyesinin olumsuz çekiminin çoğunlukla {-mA-} ekinin getirilmesiyle teşkil edilen {-mAwçU}

ekiyle yapıldığı görülmektedir. Ancak taradığımız edebî eserlerde seyrek de olsa bu çekimin olumsuzluk anlamını yükleyen **tüyül ~ tül** (değil) edatıyla da yapıldığı tespit edilmiştir:

*Kaçan da asırı bek **körünüwçü tül edi*** (Köbeklanı, 23). Genellikle (öyle) pek fazla **görünmezdi**.

*Sen bu canlağa **atlanıwçu tül ediñ**, qalay caññılıb kelgense.* (Korkmazlı, 84). Sen bu taraflara **gelmezdin**, nasıl yanılıp (da) geldin.

Ol beri **keliwçü tül edi** (Korkmazlanı, 38). O buraya (pek) **gelmezdi**.

*Kel, Qurmanqız, saw kel! Sen alay bek **keliwçü tül ediñ**, ne boldu?* (Korkmazlı, 265). Gel, Kurmankız, hoş geldin! Sen öyle pek fazla **gelmezdin**, ne oldu?

Karaçay-Malkar Türkçesi yazı dilinde $\{-(X)wçU\}$ ekiyle yapılan geniş zamanın hikâyesi çekiminin, genellikle konuşma dilinde (seyrek olarak yazı dilinde şiirlerde ve eski halk türkülerinde) kullanılan ve birtakım ses olayları neticesinde $\{-(X)wçU\}$ ekinden teşekkül eden $\{-(X)wçU\}+\{y\}+\{e\}+\{\text{şahıs eki}\}$ ve bunun bir sonraki aşaması $\{-(X)wç\}+\{e\}+\{\text{şahıs eki}\}$ şeklindeki yapılarla kurulan iki çekimi daha olduğu tespit edilmiştir.

Bu yapıların birincisinde ek-fiil esas fiilden sonra gelen $\{-(X)wçU\}$ ekiyle birleşirken araya bağlayıcı $\{y\}$ ünsüzü girmekte ve görülen geçmiş zaman eki düşerek ek-fiil ile şahıs eki birleşmektedir. Bunu kısaca $\{-(X)wçU\}+\{e\}+\{di\}+\{\text{şahıs eki}\}>\{-(X)wçU\}+\{y\}+\{e\}+\{\text{şahıs eki}\}$ şeklinde göstermek mümkündür. Bu çekim genellikle konuşma dilinde kullanılır. Ancak seyrek de olsa yazı dilinde bazı örnekleri mevcuttur:

*Tansıkılab **karawçuyem*** (*<karawçu edim>*) *betiñe* (MPA 114). Özleyip **bakardım** yüzüne.

*Quwana, ıřara **keliwçüyem*** (*<keliwçü edim>*) *üyüme* (MPA 114). Sevinerek, gülerek **gelirdim** evime.

*Bek **süyüwçüyem*** (*<süyüwçü edim>*) *biyik qaya ıranlağa çıqarğa* (MPA 300). Pek **severdim** yüksek (dik) kayalıkların tepesine çıkmayı.

*Halkımı **boluwçuyeñ*** (*<boluwçu ediñ>*) *eki kanatı* (MPA 79). Halkımın **olurdun** iki kanadı.

*Soltan-Hamid **boluwçuyed*** (*<boluwçu edi>*) *Tawlulanı batırı* (MPA 145). Soltan-Hamid **olurdu** Dağlıların kahramanı.

*Mından alğın köb zaman, çaşaw **boluwçuyed*** (*<boluwçu edim>*) *bek aman* (MPA 196). Bundan önce çok zaman, hayat **olurdu** pek yaman.

*Biz çařçıkla **olturuwçuyek*** (*<olturuwçu edik>*) *anda* (MPA 241). Biz çocuklar **otururduk** orada.

Sabiyle batırğa sanawçuyek (<sanawçu edik) emilik atğa minib çabħannı (MPA 300). Çocuklar kahramanlığa **sayardık** ehlileştirilmemiş ata binip koşturmayı.

Bir sonraki safha olan **-(X)wçU}+{e}+{şahıs eki}** şeklindeki ikinci yapıda ise esas fiilden sonra gelen **-(X)wçU}** ekinin sonundaki ünlü ile ek-fiil birleşmekte ve bağlayıcı ünsüz kaybolmakta, müteakiben görülen geçmiş zaman eki düşerek ek-fiil ile şahıs eki birleşmektedir. Bunu da kısaca **-(X)wçU}+{e}+{di}+{şahıs eki}>-(X)wçU}+{y}+{e}+{şahıs eki}>-(X)wçU}+{e}+{şahıs eki}** şeklinde göstermek mümkündür. Bu çekim de genellikle konuşma dilinde kullanılır. Ancak seyrek de olsa yazı dilinde örnekleri mevcuttur:

Bu suwdan bir urtlağanlay saw bollukça körüwçem (<körüwçü-yem<körüwçü edim) (MPA 278). Bu sudan bir yudum içince iyileşecekmişim gibi **görürdüm** (zannederdim).

Sen carlılağa tayançaq boluwçen (<boluwçuyen<boluwçu ediñ) (KHC 94). Sen fakirlere destek **olurdun**.

Ala üçün söznü tawkel salıwçen (<salıwçuyen<salıwçu ediñ) (KHC 94). Onlar için sözünü cesurca (ortaya) **koyardın** (esirgemezdin).

Seni atañ Açemez, künde kazawatha barıwçed (<barıwçuyed<barıwçu edi) (Hacıyeva 108). Senin baban Açemez, (her) gün savaşa **giderdi**.

İşçi halknı duşmança körüwçed (<körüwçüyed<körüwçü edi) (Baykulanı 3). İşçi halkını düşman gibi **görürdü**.

Algın biz a ocağdan enişge kozlawçek (<kozlawçuyek<kozlawçu edik) (Hacıyeva 77). Önceden biz ocaktan aşağı **doğururduk**.

Algın kırtlarıbiz alay aytıwçelle (<aytıwçuyelle<aytıwçu edile) (MPA, 1959 57). Eskiden yaşlılarımız öyle **söylerlerdi**.

Akıl izlegen, kırtıdan izle dewçelle (<dewçüyelle<dewçü edile) (MPA 58). Akıl isteyen, yaşlıdan iste(sin) **derlerdi**.

3.2.2. Geniş ~ Şimdiki Zamanın Rivayeti

Karaçay-Malkar Türkçesinde **-(X)wçU}** ekiyle geniş (ve şimdiki) zamanın rivayeti çekimi fazla işlek olarak kullanılan bir çekim değildir. Bu çekim esas fiille çekime giren **-(X)wçU}** ekini müteakip ek-fiil olarak **{e-}** yerine kullanılan **{bol-}** yardımcı fiilinin öğrenilen geçmiş zaman **{-ğan}** ekini almasıyla kurulur. Bu çekimi kısaca **{esas fiil}+{-(X)wçU}+{bol-}+{-ğan}+{şahıs eki}** şeklinde formüle edebiliriz. Olumsuz çekimin ise **{-mA-}** ekinin hem **-(X)wçU}** ekinin önüne getirilerek yapıldığı, hem de **{bol-}** yardımcı fiilinden sonra getirilmek suretiyle iki farklı şekilde yapıldığı görülmektedir. Karaçay-Malkar Türkçesinde **-(X)wçU}** ekiyle yapılan geniş zamanın rivayeti çekimi Türkiye Türkçesine aktarıldığında hem geniş zamanın rivayeti

çekimini ve hem de şimdiki zamanın rivayeti çekimini karşıladığı görülmektedir:

Elber comakla aytıwçu bolğansa deb kölkaldı etdi (Teppeyev, Sangıray 74). Bilmeceler **söylermişsin ~ söylüyormuşsun** diye gücendi.

Keçe-kün degença erini alına karawçu bolğandı (Hubıylanı, Avuşla 324). Gece gündüz kocasının önüne (yoluna) **bakarmış ~ bakıyormuş**.

Burnunu uçu bla bulutlanı cıra barıwçu bolğandı (Sılpagarlanı, Tüşüniv 15). Burnunun ucuyla bulutları ikiye yarararak **gidermiş ~ gidiyormuş**.

Mawka adamnı allına uşhuwurnu soruşdurub alay salıwçu bolğandı (Sılpagarlanı, Tüşüniv 54). Mavka insanın önüne yemeği soğutarak öyle **ko-yarmış ~ koyuyormuş**.

Ol künden sora suwğa har kim köziwü bla cürüwçü bolğandı (Sılpagarlanı, Tüşüniv 73). O günden sonra ırmağa herkes sırayla **gidermiş ~ gidiyormuş**.

Kesi da haman mıyıkların cıltıratıb keliwçü bolğandı (Sılpagarlanı, Tüşüniv 100). Kendisi de hep bıyıklarını parlatarak **gelirmiş ~ geliyormuş**.

Salamğa, soruwğa cuwab bermewçü bolğandı (Teppeyev, Sangıray 144). Selama, soruya cevap **vermezmiş ~ vermiyormuş**.

Caş zamanında da ol toynu süyüwçü bolmağandı (Hubıylanı, Amanat 10). Gençliğinde de o düşünü (eğlenceyi) **sevmezmiş ~ sevmiyormuş**.

İsmayılın anası sözün nazmu bla aytıwçu bolğandı (Semenlanı, Aktamak 161). İsmail'in annesi sözünü (söyleyeceklerini) şiirle **söylermiş ~ söylüyormuş**.

3.2.3. Şimdiki Zamanın Şartı

Karaçay-Malkar Türkçesinde {-(X)wçU} ekiyle şimdiki zamanın şart birleşik çekimi fazla işlek olarak kullanılan bir çekim değildir. Bu çekim esas fiille çekime giren {-(X)wçU} ekini müteakip ek-fiilin {e-} şart kipi {-se} ekini almasıyla kurulur. Bu çekimi kısaca {esas fiil}+{-(X)wçU}+{e-}+{-se}+{şahıs eki} şeklinde formüle edebiliriz. Olumsuz çekimde {-(X)wçU} ekinin önüne olumsuzluk {-mA-} eki getirilir. Karaçay-Malkar Türkçesinin yazı dilinde ek-fiil kendisinden önce gelen herhangi bir ekle birleşmez ve daima ayrı yazılır. Taradığımız edebî eserlerde Karaçay-Malkar Türkçesinde {- (X)wçU} ekiyle yapılan şimdiki zamanın şart birleşik çekiminde; esas fiille çekime giren {-(X)wçU} ekinin Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman {-yor} ekine karşılık bulunduğu tespit edilmiştir. Bu çekime ait örnekler incelendiğinde {- (X)wçU} ekiyle yapılan şartlı birleşik çekimdeki şimdiki zaman ifadesinin bilhassa Malkar Türkçesine ait edebî eserlerde yer aldığı görülmektedir:

*Alğın kesi üçün cuwab **beriwçü ese** da endi ol da Azamat üçün cuwab berirge kerekdi* (Teppeyev, *Otluk* 32). Önce kendisi için cevap **veriyorsa** da şimdi o da Azamat için cevap vermesi gerek.

*Ağaçdan açık talağa çığa turup, kiyik canıwarla kalay şoşayıp **tñılawçu esele**, Adilgeriy da alay sağayıp, şoş tñılay edi* (Gurtuyev, 1988, s. 271). Ormandan açık alana çıkarken, yabani hayvanlar nasıl sessizce **dinliyor-larsa**, Adilgeriy de (aynı) öyle dikkatle (ve) sessizce dinliyordu.

*Men anı **süyüwçü esem** da, çağamı artık cırttırmağanma* (Teppeyev, *Adamnı* 297). Ben onu **seviyorsam** da, yakamı fazla yırttırmadım (kaptırmadım).

*Malkar tawlarına caz keçirek **keliwçü ese** da, bıyıl başha cılladan alğarak kelgença körünedi* (Şahmurzayev 172). Malkar dağlarına bahar geç **geliyorsa** da, bu yıl başka (önceki) yıllara göre daha erken gelmiş gibi görünüyor.

*Eşekden cıgılırsa deb **korqımwawçu ese** kolun butuñdan ketermey nek barıwçu edi?* (Teppeyev, *Sangırav* 128). Eşekten düşersin diye **korkmuyorsa** elini bacağından neden çekmeden gidiyordu?

*Aminat cuq **aytmawçu ese** da, artıdan arthā awuzlu bolup, tap tüşgen cerde meni macarıwsuzluğumu, ötsüzlüğümü sağınmay koymaydı* (Teppeyev, *Guppur* 99). Aminat (bir) şey **söylemiyorsa** da, sonradan sonraya dillenip, denk geldiği yerde benim beceriksizliğime, korkaklığıma değinmeden geçmiyor.

3.3. Karmaşık Fiil Çekimi Yapısında Gelecek Zaman

Karaçay-Malkar Türkçesinde {-(X)wçU} ekinin çok seyrek de olsa, Türkiye Türkçesinde gelecek zaman ifadeli sıfat-fiil {-AcAk} ekiyle karşılanan sıfat-fiiller teşkil ettiğinden bahsetmiştik. İşte söz konusu bu gelecek zaman ifadeli {-(X)wçU} ekiyle teşkil edilmiş bazı sıfat-fiillerin, niyet gösterme işlevine sahip bir sıfat-fiil ile {ol-} yardımcı fiiliyle kurulan ve Türkiye Türkçesinde “karmaşık fiil” şeklinde tesmiye edilen (Korkmaz 806) birleşik fiil çekimlerinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bir oluş veya kılışın teşebbüs ve niyet hâlinde olduğunu ifade eden bu yapıyı kısaca {-**(X)wçU bol-**} şeklinde formüle edebiliriz. Taradığımız edebî metinlerde bu birleşik yapıyla kurulan çekimlerde {bol-} yardımcı fiilinin daha ziyade istek ve şart kipleriyle çekime girdiğinde {-(X)wçU} ekinin gelecek zamanı ifade ettiği görülmektedir:

*Men señne tüzüñ aytayım, caşla kızlanı köb aldaydıla. Kızla caşlağa **ıynanıwçu bolsala**, keslerin teriltirikdile* (Hubıylanı, *Amanat* 205). Ben sana doğrusunu söyleyeyim, delikanlılar kızları çok kandırıyorlar. Kızlar delikanlılara **inanacak olsalar**, kendilerini kandıracaklar.

Ol busağatda üyge keliwçü bolğa edi da señne Allahdan igilik da cawğa edi (Hubıylanı, *Cukusuz* 204). O şimdi eve **gelecek olaydı** da sana Allah'tan iyilik de yağaydı.

Caşaw mazallı kara sarıwbek kabğa kirgendi, terezeme kablanıb, sarıwbekni awuzuna karab tohtawçu bolsam ol meni ertde cutarık edi (Sılpagarlanı, *Tüşüniw* 142). Hayat kocaman (bir) kara ejderha kılığına girmiş, pencere kapaklanıp, ejderhanın ağzına bakıp **bekleyecek olsam** o beni (çok) önceden yutacaktı.

Salimat kesini üsünden hapar aytıwçu bolsa, ol ma bılay der edi (Bayramuklanı, *Haparla* 47). Salimat kendisi hakkında malumat **anlatacak (verecek) olsa**, o işte böyle söylerdi.

Bu қоша көб keliwçü bolsañ, bir-eki körgen adamnı unutmawçu it seni atdan alırga izlerik tüi edi (Bayramuklanı, *Karçanı* 29). Bu çiftliğe çok **gelecek olursan**, birkaç defa gördüğü adamı unutmayan köpek seni attan indirmeyi istemeyecekti.

3.4. Tasvirî Fiil Çekimi

Tasvirî fiil çekimi zarf-fiil eki almış olan bir fiil ile bir yardımcı fiilin özel bir anlam oluşturacak şekilde birleşip kaynaşmasından teşekkül etmiş birleşik fiil çekimleridir. Söz konusu bu birleşik fiil çekiminde esas fiil anlamını korurken yardımcı fiil anlamını kaybetmektedir. Burada yardımcı fiilin görevi esas fiildeki oluş veya kılışın tarzını tasvir etmektir. Karaçay-Malkar Türkçesinde tasvirî fiil çekimlerinde genellikle {al-}, {bil-}, {tur-}, {kal-}, {koy-}, {iy-}, {ket-}, {kel-}, {bar-}, {ber-}, {cat-}, {oltur-} vb. yardımcı fiilleri işlek olarak kullanılmaktadır.

3.4.1. Yeterlilik Kategorisinde Geniş Zaman ~ Şimdiki Zaman

Karaçay-Malkar Türkçesine tasvirî fiil çekiminin yeterlilik kategorisinde işlek olarak kullanılan {al-} ve seyrek olarak kullanılan {bil-} yardımcı fiilleriyle çekime giren {-(X)wçU} ekinin hem geniş zamanı ve hem de şimdiki zamanı ifade ettiği görülmektedir. Olumsuz çekimde yardımcı fiilden sonra {-mA-} ekinin gelmesiyle söz konusu bu ek {-mAwçU} şeklini almaktadır:

Seni başıña çığalıwçudula bögekle bla cigitle (Semenlanı, *Mingi* 192). Senin başına **çıkabilirler ~ çıkabiliyorlar** (ancak) cesurlar ile yığitler.

Bara biliwçüdüle alğa, arthā da, zaman çalışına kazık urmağanla (Teppeyev, *Saylamala* 59). **Gidebilirler ~ gidebiliyorlar** ileriye, geriye de, zaman çeperine kazık vurmayanlar.

Men allay zatları tap ete biliwçüme (Eteylanı 108). Ben öyle şeyleri (en) **uygun** (şekilde) **yapabilirim ~ yapabiliyorum**.

Ol cır da tağa biliwçü edi (Begiylanı 91). O türkü de **besteleyebilirdi ~ besteleyebiliyordu**.

Asırı korkğandan aşşamdan sora arbazğa çıǵalmawçuma (Bayramuklanı, *Tişiruvnu* 99). Aşırı korkmaktan akşamdan sonra avluya **çıkamam ~ çıkamıyorum**.

Seni üyge kiyiralmawçu edile (Teppeyev, *Kün* 59). Seni eve **sokamazlardı ~ sokamıyorlardı**.

Carnes da nıǵışha kün sayın kelalmawçu edi (Teppeyev, *Saylamala* 248). Carnes de toplantı yerine her gün **gelemezdi ~ gelemiyordu**.

Men süymeklikni, şuyohluknu, teñlikni bir-birinden ayıra bilmewçü edim (Huçinalanı 208). Ben aşkı, dostluğu, arkadaşlığı birbirinden **ayıramazdım ~ ayıramıyordum**.

Barisbiy doyun saǵış ete bilmewçüdü (Tolgurlanı, *Cetegeyle* 317). Barisbiy güzel (şeyler) **düşünemez ~ düşünemiyor**.

3.4.2. Süreklilik Kategorisinde Geniş Zaman

Karaçay-Malkar Türkçesinde tasvirî fiil çekiminin süreklilik kategorisinde {tur-} yardımcı fiili kullanılmaktadır. Taradığımız edebî eserlerde söz konusu bu yardımcı fiille çekime giren {-(X)wçU} ekinin geniş zamanı ifade ettiği fakat bu çekimin pek fazla işlek olarak kullanılmadığı görülmektedir:

Kesi da Tawhluladan hapar sora turuwçu edi (Gurtuyev, *Cangı* 208). Kendisi de Dağlılardan (hep) haber **sorardı** (<sorup dururdu).

Buğup, ħuna artından qarap turuwçu edi (Teppeyev, *Adamnı* 147). Gizlenip, duvar arkasından **bakardı** (<bakıp dururdu).

Oynap, külip, kızla bla laķırda etip turuwçu edi (Teppeyev, *Adamnı* 140). Oynaya güle, kızlarla **şakalaşırdı** (<şakalaşıp dururdu).

Tap kılıklı, asırı ariuwdan surat kibik ħatnın ħuru da tüyüp turuwçu edi (Gurtuyev, *Cangı* 43). İyi huylu, aşırı güzelliğiyle (sanki bir) tablo gibi (olan) karısını sürekli **döverdi** (<dövüp dururdu).

3.4.3. Tezlik Kategorisinde Geniş Zaman

Karaçay-Malkar Türkçesinde tasvirî fiil çekiminin tezlik kategorisinde çoğunlukla {koy-}, {kal-}, {ket-} yardımcı fiilleri kullanılmaktadır. Taradığımız edebî eserlerde söz konusu bu yardımcı fiillerle çekime giren {-(X)wçU} ekinin geniş zamanı ifade ettiği ve bu çekimin nispeten işlek olarak kullanıldığı görülmektedir:

Sözñü kıyırın başlağanlay bir-biribizni añılab koyuwçubuz (Appalanı, *Cuvuk* 321). Sözün ucunu başlayınca birbirimizi (hemen) **anlayıveririz**.

Elge börü kirse, itle birigip kalıwçudula (Tolgurov, Cetegeyle 225). Köye kurt girse, köpekler (hemen) **toplanıverirler**.

Ol Sovyet vlastnı onowun ellilerine alay baytamal añlatıp koyuwçu edi (Teppeyev, Adamnı 30). O, Sovyet rejiminin kararını köylülerine öyle üstün-körü **anlatıverirdi**.

Biz añña Stampulçu dep koyuwçubuz (Teppeyev, Adamnı 97). Biz ona İstanbullu **deyiveririz**.

Duniyanı sırtıbzğa költürüpmü keterikbiz, eltirigibiz tınçlıgıbzdı deb koyuwçu edi (Teppeyev, Guppur 168). Dünyayı sırtımıza yükleyip gideceğiz, götüreceğimiz huzurumuz **deyiverirdi**.

Körsele da karawulla cuğ da aytmay, küliüp koyuwçudula (Teppeyev, Taşıvul 244). Görseler de muhafızlar (bir) şey de söylemeyip, **gülüverirler**.

Aymölek, Temmotnu uzakdan okuna eslese, kördüm, saw-salamatdı dep cüregin capsarıp koyuwçu edi (Zalihanov, Bahsan 117). Aymölek, Temmot'u uzaktan dahi fark etse, gördüm, sağ salım diye yüreğini **teskin ediverirdi**.

Men arakını ızından suw urtlap koyuwçuma dep suw içdi (Zalihanov, Cangan 235). Ben votkanın arkasından su **yudumlayıveririm** diye su içti.

Asiyat ariuw sözlüdü, kızla biçe, tige turğanlay barsa, ullusunmay, birerine birer söz aytıp, çam etip, köllerin költürüp ketiwwçüdü (Teppeyev, Adamnı 325). Asiyat tatlı dillidir, kızlar biçki dikiş yaparken gittiğinde, kibirlenmeden, her birine birer (tatlı) söz söyleyip, şaka yaparak, (onların) moral-lerini **yükseltiverir**.

Carnesni alayda körmesele, üyüne barıwçudula da, nığışnı anda kұrap ketiwwçüdüle (Teppeyev, Taşıvul 13). Carnes'i orada görmeseler, evine giderler de toplantıyı **orada kuruverirler**.

3.4.4. Uzaklaşma Kategorisinde Geniş Zaman

Karaçay-Malkar Türkçesinde tasvirî fiil çekiminin uzaklaşma kategorisinde {ket-} yardımcı fiili kullanılmaktadır. Taradığımız edebî eserlerde söz konusu bu yardımcı fiille çekime giren {-(X)wçU} ekinin geniş zamanı ifade ettiği görülmektedir:

Ol mazallı çaş alay qarıwlu edi, arba cügü otunnu arқasına költürüp ketiwwçü edi (Gurtuyev, Çaşavnu 83). O iri delikanlı öyle kuvvetliydi (ki), (bir) araba yükü odunu sırtına **yükleyip giderdi**.

Terek başladan maray ketip, kuşla sızılıp kelip, üy arbazladan tawuqları alıp ketiwwçü edile (Gurtuyev, Çaşavnu 176). Ağaçların tepesinden gözleyip, kuşlar süzülerek gelip, evlerin bahçesinden tavukları **alıp giderlerdi**.

Eldarnı uzakdan keke turğanın körgele okuna üyelerine **kaçıp ketiwçü-düle** (Tokumayev, *Cukusuz* 113). Eldar'ın uzaktan geldiğini görenler bile evlerine **kaçıp giderler**.

Anı düşmanları öltürälmağandıla, har coldan Karaşavay kutulup ketiwçü edi (Teppeyev, *Guppur* 17). Onu düşmanları öldüremediler, her yoldan (şekilde) Karaşavay **kutulup giderdi**.

Sonuç

Çalışmamızda ele alınan Karaçay-Malkar Türkçesinde $\{-(X)wçU\}$ ekinin yapısı ve işlevleriyle ilgili olarak bilhassa Karaçay-Malkar Türkçesinde ait edebî eserler üzerinde yaptığımız incelemeler neticesinde söz konusu bu ekin beklenmedik düzeyde oldukça işlek ve çok işlevli bir ek olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

Öncelikle söz konusu bu ekin yapısı ve kökeni konusuna gelirse, tarihî ses olayları bağlamında incelendiğinde Karaçay-Malkar Türkçesindeki $\{-(X)wçU\}$ ekinin hiç şüphesiz Eski Türkçedeki $\{-(X)GçI < -(X)G+çI\}$ ekinden gelişmiş olduğu çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bunu da kısaca $\{G\} > \{w\}$ ses değişmesiyle $\{-(X)G\} + \{+çI\} > \{-(X)GçI\} > \{-(X)wçI\} > \{-(X)wçU\}$ şeklinde formüle etmek mümkündür.

Karaçay-Malkar Türkçesinde işlek olarak kullanılan $\{-(X)wçU\}$ ekinin işlevlerine gelecek olursak, bunu da üç ana grupta tasnif edebiliriz. Söz konusu bu ekin birinci işlevi oldukça işlek bir şekilde kalıcı isim ve sıfatlar yapmasıdır. Bu ekle meslek, meşguliyet ve bir eylemi sürekli gerçekleştirme anlamını yükleyen kalıcı isimler ve yine eylemin gösterdiği işi yapan veya yapma özelliği taşıyan bazı araç gereç isimleri yapılmaktadır. Yine benzer şekilde bir eylemi veya bir işi başarılı bir şekilde gerçekleştiren ve alışkanlık hâline getiren anlamlarını yükleyen sıfatlar oluşturulmaktadır. Ayrıca bu sıfatlar kendisinden sonra gelen isimleri de niteleyerek sıfat tamlaması oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla bu ekin eski Türkçe döneminden itibaren günümüze kadar esas işlevini muhafaza ettiği ve etmeye de devam edeceği anlaşılmaktadır.

Karaçay-Malkar Türkçesinde bu ekin ikinci işlevi yine işlek bir şekilde fiilimsi teşkil etmesidir. Bu ek ilk olarak, şaşırtıcı bir şekilde ve nispeten de işlek olarak isim-fiiller yapmaktadır. Taradığımız edebî eserlerde $\{-(X)wçU\}$ ekiyle teşkil edilen isim-fiillerin, seyrek olarak Türkiye Türkçesindeki $\{-mAk\}$ ekinin işlevine benzer şekilde hareket isimleri yaptığı, işlek olarak da $\{-mA\}$ ve $\{-Iş\}$ eklerinin işlevlerine benzer şekilde hareketin sonucunu bildiren iş isimleri oluşturduğu tespit edilmiştir. Karaçay-Malkar Türkçesinde söz konusu bu ekin isim-fiil yapma işlevi muhtemelen $\{-(X)wçU\}$ ekinin ilk kısmını oluşturan $\{-(X)w\}$ ekinin tesiriyle meydana gelmektedir. Çünkü Karaçay-Malkar Türkçesinde $\{-(X)w\}$ eki fiilden isim yapım eki olarak kullanıldığı gibi aynı zamanda hareket ismi yapan bir fiilimsi eki olarak da kullanılmaktadır.

Bu ek fiilimsi yapma işlevine binaen oldukça çok işlek bir şekilde geniş zaman ve geçmişte sürekli zaman ifadeli, çok seyrek olarak da gelecek zaman ifadeli sıfat-fiiller oluşturmaktadır. Taradığımız edebî eserlerde bunların Türkiye Türkçesinde karşılıkları genellikle geniş zamanı ifade eden {-An} sıfat-fiil eki ile geçmiş zamanı ifade eden {-DIK, -DUK} sıfat-fiil ekleridir. Çok seyrek olmak kaydıyla birleşik fiil çekimlerinde Türkiye Türkçesinde gelecek zamanı ifadeli {-ACAK} sıfat-fiil ekine karşılık gelen sıfat-fiiller yaptığı tespit edilmiştir.

Karaçay-Malkar Türkçesinde {-(X)wçU} ekinin üçüncü işlevi de işlek bir şekilde fiil çekim eki olarak kullanılmasıdır. Çalışmamızda örnekler vererek açıkladığımız {-(X)wçU} ekinin fiil kök ve gövdelerine eklenmek suretiyle geniş zaman ifadeli sıfat-fiil yapma işlevini müteakip bir sonraki safhada birinci tip (zamir kökenli) şahıs eklerini alarak hem basit ve hem de birleşik fiil çekimlerinde kullanılan çekim (zaman) eki hâline geldiği tespit edilmiştir. Taradığımız edebî eserlerden {-(X)wçU} ekinin basit fiil çekiminde çok işlek bir şekilde geniş zaman çekim eki olarak kullanıldığı, buna nispeten az işlek şekilde ve bilhassa Malkar Türkçesine mahsus olmak kaydıyla şimdiki zaman çekim eki olarak kullanıldığı görülmüştür.

Birleşik fiil çekimlerinde {-(X)wçU} ekinin hikâye birleşik zaman çekiminde geniş zamanı, rivayet birleşik zaman çekiminde hem geniş zamanı ve hem de şimdiki zamanı ifade etmektedir. Şartlı birleşik zaman çekiminde ise sadece şimdiki zamanı ifade ettiği ve bunun da sadece Malkar Türkçesine ait edebî eserlerde görüldüğü tespit edilmiştir. Tasvirî fiil çekimlerinde {-(X)wçU} ekinin yeterlilik kategorisinde hem geniş zamanı ve hem de şimdiki zamanı, süreklilik kategorisinde geniş zamanı, tezlik kategorisinde geniş zamanı, uzaklaşma kategorisinde geniş zamanı ifade ettiği görülmüştür. Son olarak karmaşık fiil çekimlerinde ise yardımcı fiilin istek ve şart kipleriyle çekime girmesi kaydıyla {-(X)wçU} ekinin gelecek zamanı ifade ettiği görülmüştür. Netice itibarıyla, taradığımız edebî eserlerden tespit edebildiğimiz kadarıyla, Karaçay-Malkar Türkçesinde {-(X)wçU} ekinin bir fiil çekim eki işleviyle, belki de diğer çağdaş Türk lehçelerinin hiçbirinde olmadığı kadar çok işlek bir zaman eki hâline geldiği görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. TDK Yayınları, 1990.
- Bayraktar, Nesrin. *Türkçede Fiilimsiler*. TDK Yayınları, 2018.
- Berta, Arpad. *Deverbale Wortbildung im Mittelkiptschakisch-Türkischen*. Harrassowitz Verlag-Wiesbaden, 1996.
- Deny, Jean. *Türk Dil Bilgisi: Osmanlı Türkçesi*. Yayına Hazırlayan Ahmet Benzer, Kabalcı Yayınevi, 2012.
- Eraslan, Kemal. *Eski Türkçede İsim-Fiiller*. İÜEF Yayınları, 1980.
- Erdal, Marcel. *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*. Otto Harrassowitz-Wiesbaden, 1991.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları, 2009.
- Karamanlioğlu, Ali Fehmi. *Kıpçak Türkçesi Grameri*. TDK Yayınları, 1994.
- Kasapoğlu Çengel, Hülya. *Kırgız Türkçesi Grameri*. Akçağ Yayınları, 2005.
- Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. TDK Yayınları, 2009.
- Mansuroğlu, Mecdud. "Türkçede -GU Ekinin Fonksiyonları." *Türkiyat Mecmuası*, c. X, 1953, ss. 341-348.
- Öner, Mustafa. *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. TDK Yayınları, 1998.

Taranan Eserler

- Appalanı, Bilal. *Birinçi Süymeklik*. SKBKÇB, 1980.
- Appalanı, Bilal. *Kucur Adamla*. SKBKÇB, 1985.
- Appalanı, Bilal. *Cuvuk Boluguz*. KÇKB, 1996.
- Appalanı, Bilal. *Tavlanı Tarıgıvları*. KÇRKB, 2005.
- Appalanı, Hasan. *Kara Kübür*. KÇİ, 1958.
- Aliylanı, Soltan. *Karaçay Nart Sözle*. KÇKİ, 1963.
- Avezov, Muhtar. *Abay Jolu*, Törtinşi Kitap. Jazuwşı, 2006.
- Batçalanı, Mussa. *Meni Üyüm Culduzlaga Cuvukdu*. Elbrusoid, 2012.
- Bayçoralanı, Magomet. *Ullu Karaçayda*. SKİKÇB, 1967.
- Baykullanı, Davut. *Cazganlarını Saylamaları*. KÇKİ, 1959.
- Bayramuklanı, Halimat. *Karçanı Üydegisi*. KÇKİ, 1962.
- Bayramuklanı, Halimat. *Cılla bla Tavla*. SKİ, 1964.
- Bayramuklanı, Halimat. *Tişiruvnu Haparı*. SKİ, 1965.
- Bayramuklanı, Halimat. *Çolpan*. SKİKÇB, 1970.
- Bayramuklanı, Halimat. *Haparla*. SKBKÇB, 1974.
- Bayramuklanı, Halimat. *Mölek*. SKBKÇB, 1981.
- Bayramuklanı, Halimat. *Ontört Cıl*. SKBKÇB, 1990.
- Begiylandı, Abdullah. *Söz*. Elbrus, 2001.
- Etezlani, Omar. *Uruşnu Otunda*. Elbrus, 1989.

- Gurtuyev, Bert. *Cangı Talisman*. Elbrus, 1970.
- Gurtuyev, Bert. *Çaşavnu Kılançları*. Elbrus, 1988.
- Hacıyeva, Tanzila. *Malkarlıla bla Karaçaylıları Halk Poeziya Çıgarmaçılıkları*. EKB, 1988.
- Hubiyları, Magomet. *Avuşla*. Elbrusoid, 2009.
- Hubiyları, Osman. *Cukusuz Keçele*. SKİKÇB, 1969.
- Hubiyları, Osman. *Cılla*. SKBKÇB, 1974.
- Hubiyları, Osman. *Amanat*. SKBKÇB, 1990.
- Huçinaları, Magomet. *Ayiv bla Kertme Aşarga Bazıngan*. Elbrus, 2008.
- Kagıyları, Nazifa. *Karça*. KÇRKB, 1994.
- Katsiyev, Habu. *Saylamala*. Elbrus, 1976.
- KHC. *Karaçay Halk Cırla*. Caraşdırganla Goçiyaları S.A., Ortabayları, R.AK., Süyünçları, H.İ. İzdatelstvo Nauka, 1969.
- Kobanları, Dahir. *Tavlada Tavuş*. KÇKİ, 1963.
- Kobanları, Dahir. *Eki Zaman*. SKİKÇB, 1968.
- Korkmazları, Kökköz. *Gorda Bıçak*. SKBKÇB, 1984.
- Korkmazlı, Kökköz. *Gorda Bıçak*. SKBKÇB, 1974.
- Köbekları, Bilal. *Kızıl Tangla*. SKBKÇB, 1988.
- KPA. *Karaçay Poeziyanı Antologiyası*. Sostaviteli M.O. Akbayev, H.B. Bayramukova, N.M. Kagiyeva. SKİ, 1965.
- Laypanları, Seyit. *Gurgumlu*. SKBKÇB, 1971.
- MPA. *Malkar Poeziyanı Antologiyası*. Hazırlaganla A. Boziyev, S. Otarov, A. Sottayev. KBKİ, 1959.
- Semenları, İsmail. *Aktamak*. Elbrusoid, 2014.
- Semenları, İsmail. *Mingi Tav*. Elbrusoid, 2015.
- Sılpagarları, Kulina. *Köksül Közlevle*. SKBKÇB, 1979.
- Sılpagarları, Kulina. *Tüşünüv*. KÇRKB, 1993.
- Şahmurzayev, Said. *Tang Alasında*. KMKB, 1965.
- Şavaları, Hasan. *Anala Avazı*. Elbrus, 2009.
- Şavayev, Hasan. *Iyıkını Ahır Küünü*. Elbrus, 1979.
- Teppeyev, Alim. *Otluk Taşla*. Elbrus, 1968.
- Teppeyev, Alim. *Kün Batmaydı*. Elbrus, 1971.
- Teppeyev, Alim. *Taşıvul*. Elbrus, 1976.
- Teppeyev, Alim. *Guppur Gevüzünü Köpürü*. Elbrus, 1978.
- Teppeyev, Alim. *Adamını İçer Suvu*. Elbrus, 1984.
- Teppeyev, Alim. *Sangırav Kol*. Elbrus, 1990.
- Teppeyev, Alim. *Saylamala Kitabı*. Elbrus, 1997.
- Tokumayev, Cagafar. *Cukusuz Tavla*. Elbrus, 1983.

- Tokumayev, Cagafar. *Dertli Kama*. Elbrus, 1991.
- Tolgurov, Zeytun. *Cetegeyle*. Elbrus, 1982.
- Tolgurov, Zeytun. *Ak Cıyrık*. Elbrus, 2005.
- Zalihanov, Canakayıt. *Cangan Cürekle*. Elbrus, 1970.
- Zalihanov, Canakayıt. *Bahsan Culduzu*. Elbrus, 1986.